

MŰHELY

VESZPRÉMY LÁSZLÓ

AZ ÁRPÁD-KORI VÁRSZERVEZET KLERIKUS VÁRJOBBÁGYAIRÓL

Történetírásunk több mint száz éve a legkülönbözőbb nézőpontokból foglalkozott a várszervezettel. Kovachich Márton György, majd Pesty Frigyes művei a kutatásnak csak határköveit jelentik.¹ Az utóbbi évtizedekben a vár-ispánságokról és a várjobbágyokról, illetve -népekről alkotott képünket lényeges alapvetések gazdagították: G. Bolla Ilona a liber és libertas fogalmak alakulásának, a királyi birtok népei útjának elemzésével, Engel Pál a honor birtoktípus bemutatásával.² Jelen közlemény az Árpád-kori várszervezet egy részlet-problémájára szorítkozik, a „klerikus várjobbágyok” elnevezés értelmezésére.

A klerikusok világi szerepéről már Erdélyi László is írt a történettudományi értekezések sorozatában, majd Wertner Mór jelezte egy rövid, de a problémát helyesen megoldó cikkében a Századok hasábjain, hogy a klerikus nem feltétlenül egyházi személyt jelent, hanem jelenthet „olyan világi férfit, ki csak a papoknál található műveltséggel bírt” (litteratus). Állítását a klerikus-litteratus jelzők váltakozó előfordulására felhozott példával támasztotta alá.³ Az általa talált egyik okleveles bizonyosság is sokatmondó, ti. mint kiderül, 1255-ben Bartholomeus klerikus a pápai udvarnokokhoz tartozott, ami jogállását tekintve, „status udvarnicorum”, kizárta egyházi szervezethez való tartozását.⁴ Ezt az 110 körüli esztergomi zsinat döntése is bizonyítja (69. fejezet): „Ha valaki... bárkit a várakhoz tartozó népből betűkre tanít, vagy klerikussá tesz urának tudta és beleegyezése nélkül, az illetőt váltsa meg és azonfelül ötven penzát fizessen”.⁵ Wertner közleménye azonban jószerint észrevétlen maradt, egészen addig, míg a klerikusok csoportját Mezey László — további adatokkal egészítve ki az addigi megállapításokat — nem illesztette

¹ Kovachich M. Gy.: *Vestigia comitorum apud Hungaros...* Budaë, 1790.; *Pesty F.*: A magyarországi vár-ispánságok története különösen a XIII. században. Bp., 1882.

² Bolla I.: A jogilag egységes jobbágyosztály kialakulása Magyarországon. Bp., 1983.; *Engel P.*: A honor (A magyarországi feudális birtokformák kérdéséhez). = *Történelmi Szemle* 24 (1981) 1—19. o. és *uő.* Honor, vár, ispánság. Tanulmányok az Anjou-királyság kormányzati rendszeréről. = *Századok* 116 (1982) 880—923. o.

³ Erdélyi László: A tihanyi apátság kritikus oklevelei. Bp., 1906. 8—9. o. (Értekezések a történeti tudományok köréből. XXI. 3.); Wertner M.: Clericus. = *Századok* 44 (1910) 739—741. o. Idézet 741. o. Litteratus-clericus példák: Anjou-kori Okmánytár II. 554. o., *uo.* III. 212. o. A gróf Zichy család id. ágának okmánytára II. 73., 101., 109. o., továbbá Árpádkori Új Okmánytár (a továbbiakban: ÁUO) II. 99. o. (bár hamisított, vö. a pannonhalmi Szt. Benedek Rend története. (Szerk. Erdélyi László) (a továbbiakban: PRT) I. Bp., 1902. 799. o.; *Pesti F.*: i. m. 69. o. Az értelmezésilyen lehetőségéről a mértékadó kánonjogi lexikon is tud. L. Dictionnaire de droit canonique. (Ed. Naz, R.) Paris, 1942. Claeys-Bouaert, F. szócikkét Tom. 3. 829. c. *Landgraf, D.*: Zum Gebrauch des Wortes „Clericus” im 12. Jh. = *Collectanea Franciscana* 22 (1952) 74—78. o.

⁴ Wertner M.: i. m. 740. o.; ÁUO II. 262. o.: „... quod cum udvornici de Papa, videlicet Gwthen, Bytha et clericus Bartholomeus Abbatem Ecclesie de Beel ad nostram citassent presenciam...”

⁵ „Si quis alterius servum vel servientem talem, qui domino suo sine ipsius voluntate alienari non potest, aut quemlibet de civili populo literas docuerit, seu clericum fecerit absque conscientia et confessione domini sui, ipsum redimat et insuper L pensas persolvat.” *Závodszy Levente*: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Bp., 1904. 205. o. (A törvényeket Szilágyi Lőránd fordításában közöljük. Szöveggyűjtemény Magyarország történetének a tanulmányozásához. I. Bp., 1964.) Valamit l. az 1100 körüli esztergomi zsinat 30. fejezetét: „Nullius servus clericus ordinetur, nisi antea dominus eius plenam sibi dederit libertatem.” és *uo.* 29. fejezetét az egyházi szolgák klerikussá tételéről; *Závodszy L.*: i. m. 201. o. és *G. Bolla I.*: i. m. 43—45. o.

be a hazai latin írásbeliséget bemutató művelődéstörténeti képbe,⁶ a királyi birtokszervezetre vonatkozó adatára azonban továbbra sem figyeltek fel.

Az elnevezésnek a királyi birtokszervezetben, és mindenekelőtt a várszervezetben való jelenlétéről a korszak hadtörténetének kutatója, Borosy András tett említést a királyi várispánságok hadakozó népeivel és a királyi vármegye felbomlásával foglalkozó tanulmányaiban.⁷ Hivatkozott írásaiban Borosy egy pozsonyi és egy honti várjobbágyról tesz említést.⁸

A hivatkozott két eset alapján valóban nehéz lenne megmagyarázni a „clericus” terminus előfordulását. Ezekkel együtt a következő okleveles helyeket említhetjük meg: 1212: István klerikus atyjának, Alykon-nak a szabadságát megtámadják, talán a soproni várjobbágyok, azt állítván, hogy közülük való. István, mivel Lampert nevű testvére András szolgálatában az Imre király elleni csatában elesett, András királlyal korábbi szabadságát elismerteti, és aki őt királyi házába fogadja,⁹ 1214: a Kőte-Gyámban, Mező-Gyámban és Vize-Gyámban lakó, szállásadással tartozó szent király fiai, bihari várképek és várjobbágyok, tiszteikkel az élen a falubeli Magnus klerikust sikerrel vádolták meg, mondván, hogy hontalan és földhöz, mezőhöz nincsen joga;¹⁰ 1237: A veszprémi káptalan előtt tanúnévsorban szerepel a veszprémi várjobbágyok között Phynoch és Bense klerikus. Ugyanabban a névsorban a táladó udvarnokok között pedig Bezberen klerikus;¹¹ 1247 körül: tanúnévsorban a komáromi várjobbágyok között Bobas klerikus neve található;¹² 1251: a pozsonyi várjobbágyokat, köztük Andurnuc klerikust a pozsonyi káptalan előtt elmarasztalják egy birtokperben;¹³ 1253: Ethuruh és a pozsonyi várnépek közötti határperben szerepel Quencer klerikus;¹⁴ 1273: IV. László király Medekes liptói birtokadományá beiktatásakor Olasziból való János klerikus királyi emberként vesz részt;¹⁵ 1274: a Liptó vármegyei Szelény földjét Csalomiából való Pázmán el-

6 Mezey L.: A latin írás magyarországi történetéből. I. = Magyar Könyvszemle 82/ (1966) 7–8. o.; *uő.* Deáksság és Európa, Bp., 1979. 112–113. o.; továbbá Kumorovitz L. Bernát: A középkori magyar „magánjogi” írásbeliség első korszaka (XI–XII. század). = Századok 96 (1963) 6–8. o.; Bónis György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtt Magyarországon. Bp., 1971. 16–26. o.; *uő.* A jogtudó értelmiség a középkori Nyugat- és Közép-Európában. Bp. 1972. 10–14. o.; Mályusz Elemér: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Bp., 1971. 41–42. o.

7 Borosy A.: A királyi várispánságok hadakozó népei Magyarországon a tatárjárás előtt. = Hadtörténelmi Közlemények 30 (1983) és az Árpád-kori királyi vármegye felbomlása és hadakozó népeinek sorsa.

8 L. a. 10., 13. és 16. számú jegyzeteket.

9 1212: „patrem fidelis clerici dicti domini Andree regis *St(ephani)*, Alykon nomine calumpnias et falsa alloquentes iobagiones castri et quasi unum ex ipsis socium . . . fore asseruissent, ut per hoc ipsius titulum infringent libertatis . . . ipsum scilicet *St(ephani)num clericum* in pristinum libertatis titulum restituens in domum suam regiam recepisset et ut tam ipse quam ab eo descendentes de domo et familia regia de cetero computabiles haberentur . . .” Urkundenbuch des Burgenlandes . . . Bearb. v. H. Wagner–I. Lindeck–Pozza. I. Graz–Köln, 1955. 62. o.; *Szentpétery Imre–Borsa Iván*: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I–II. Bp., 1923–1961. (a továbbiakban: Reg. Arp.) No. 279.; V. ö. Borosy A.: Árpád-kori királyi vármegye . . . 546. o. és *Bolla I.*: i. m. 65. o.

10 1214: „. . . impetierunt clericum nomine *Magnum* de eadem villa filium Galdū dicentes ipsum extorrem, nec habere aliquid ius fundi nec agri . . .” Regestrum Varadiense examinum ferri candentis ordine chronologico digestum . . . Cur. *Johannis Karácsonyi* et *Samuelis Borovszky*, Bp., 1903. 187. o. V. ö. Borosy A.: A királyi várispánságok . . . 14. o.

11 1237: „. . . facta est coram nobis et iobagionibus castri Wesprimiensis videlicet Solis, Galli, Alexandri, Zobov biloti, *Phynoch clerici*, *Bense clerici* et aliorum multorum, quorum nomina non erat necesse redigi in scripto . . .” . . . omnes populos diversorum conditionum in Westprimio existentes . . . et populos ducis, qui baccinia ferentes dicuntur, *Bezberen clericum* . . . et omnes alios homines earundem conditionum quorum nomina omnia necessaria ad notandum non videbantur . . .” Hazai Okmánytár. Codex Diplomaticus Patrii. (a továbbiakban: HOKm) V. 17. o. V. ö. *Kumorovitz L. B.*: Veszprémi regeszták (1301–1387). Bp., 1953. 54. o.; *ÁUO II.* 76. o. (Phynoch neve után az eredeti szövegben is „clericus” áll.); *Pesty F.* i. m. 544. o.

12 1247 körül: „Item iobagiones de Kamarun, *Bobas clericus*. Petrus Corberdus . . .” HOKm III. 9. o.

13 1251: „. . . iobagiones castri Posoniensis scilicet Nicolaus, Andreas et *Andurnuc clericus* et cum eisdem filiet iobagionum qui vulgo zalasodov dicuntur . . .” *ÁUO II.* 222. o. V. ö. Borosy A.: Az Árpád-kori vármegye . . . 535. o., *Pesty F.*: i. m. 370. o.

14 1253: „. . . iobagiones castri Posoniensis convenissent coram nobis Wogyam filium Syda, *Quencer clericum* . . . dvilla Karcha . . . populos videlicet castri Posoniensis . . .” *ÁUO II.* 242. o.

15 1273: „. . . coram quo *Johanes clericus* de eadem Olazi homo noster, presentibus comitaneis et vicinis reambulet ipsam terram . . .” *ÁUO IX.* 30. o. Reg. Arp. No. 2438. Az oklevélet hamis volta ellenére szempontunkból hasznosíthatónak tartjuk.

adta Mihály klerikusnak, honti várjobbágnak, de ugyanő az adásvételt utólag sikerrel megtámadta.¹⁶ Az említett példákban várjobbágyokról (1237, 1247 körül, 1251, 1274), várnéphez tartozóról (1253) és udvarnokokról (1237, 1255—Bartholomeus) esik szó. A többi esetben (1212, 1214, 1273) a klerikusok és a királyi birtokszervezethez tartozók közötti viszonyt megvilágító oklevélrészletekkel találkozunk.

Az 1212-es, az 1214-es és az 1273-as adatban nem várjobbágyokról esik szó, ám szempontunkból igen lényegesek. A világi klerikusok igénybevétele eddig is ismert volt, az 1212-es és az 1214-es keltezésű oklevelek azonban ennél többet árulnak el. Kiderül ugyanis, hogy a várjobbágyok — akik egyébként számtalan „status-per” résztvevői a társadalmilag átformálódó 13. században — a siker reményével támadtak meg perrel klerikusokat, bizonyítván, hogy azok közülük valók. István klerikus esete még többet elárul: a várjobbágyi sorba — utólagos megállapítással jogtalanul — helyezett apja állásán javítva visszanyeri az elvesztett közszabadságot (*plena libertas*), egy régebbi formulával (*in domum suam regiam recipere*) éppen azokban az években, amikor az átadja helyét a király szerviensévé fogadás kifejezésének (például: *inter servientes regis annumerari perpetuo*). A Liptó vármegyei Olasziból való János klerikus személyéről pedig a lipióti regisztrumból még többet is megtudhatunk. A nevezett János fia Péternek, birtokát megerősítve, IV. László király átírja IV. Béla király egy régebbi, 1262-es oklevelét. Ebben János (Johannes Gallicus) azon feltétellel jutott birtokadományhoz Olasziban, hogy ő és utódai általános királyi hadjárat (*generalis regalis exercitus*) idején mint katonák (*sicut miles*) a lipiói várban annak védelmére maradnak.¹⁷ Ebben az esetben a vármegyében szolgálatokat ellátó (*homo regius*) János klerikus kifejezett katonai szolgálatának nyomát láthatjuk. Ezzel nem vált várjobbágygá; a hospesek által általában élvezett közszabadság (*plena libertas*) a várjobbágyi szervezetbe való tagolódást kizárta, illetve a hospesek — mint István klerikus példája is bizonyítja — az e szabadságot nem jó szemmel néző várjobbágyok próbálkozásainak szívósan ellenálltak.¹⁸

Az 1212-es és az 1273-as oklevelekben a hospes és klerikus közötti kapcsolatra újabb bizonyosságot találunk. Az 1092-es egyházi zsinat (az ún. I. László I. törvénykönyve) határozatai közül jól ismert a 18. fejezet: „Ha valamely klerikus ebbe az országba jön, és vele ura jól bánik és aszerint jár el, ahogy vele megegyezett, ha (urától) el akar távozni, semmiképpen se távozzék, mielőtt a neki okozott igazságtalanságról a király előtt panaszt nem tett.”¹⁹ Éppen a klerikus fogalom széles jelentéstartománya engedi meg, hogy értelmezésében ne csak egyházi személyre gondoljunk. A korábbi szakirodalom a törvénycikket joggal hozta kapcsolatba a világi klerikusokkal, nevezetesen a sokat emlegetett Fulco hospes-szel, aki Álmos herceg, majd a veszprémi püspökök szolgálatában állott

16 1274: „Paznanus... partem cuiusdam possessionis suae Scelen vocatae... *Michaeli clerico* iobagioni castris Hungensis vendidisset et idem Michael clericus ipsam terram cum filia sua genero tradere vellet...” *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Studio et opera G. Fejér.* (a továbbiakban: CD) V/3. 511. o. V. ő. *Borosy A.: Az Árpád-kori királyi vármegye...* 535. o. Az oklevél helyes kelte valószínűleg 1269. L. Reg. Arp. No. 2527.

17 „Nos itaque considerata ipsius utilitate, quia inter ceteros ad custodiam castris nostri de Lyptou utilis habebatur... dictam terram... dimisimus... sub tali libertate quod idem *Johannes* tempore exercitus nostri generalis in castris Lyptou permanebit sicut miles in custodia dicti castris...” *HOKM VI. 232. o. vő. A Lipóti és Turóczy Registrum. Közl. Horváth Sándor. Bp., 1902.* (Klly. a Történelmi Tárból, 1902.) 33—34. o. Reg. Arp. No. 1313 és No. 2927; *Borosy A.: Az Árpád-kori királyi vármegye...* 546. o. A *Johannes Latinus* névalakra l. Reg. Arp. No. 3540. és Adalékok a „Gallicus”-ok nemzeti hovatartozásának kérdéséhez. = *Magyar Nyelv* 53 (1957) 450—454. o.

18 V. ő. *G. Bolla I.: i. m.* 53. o.; *Borosy A.: A királyi várispánságok...* 13., 14., 17. o. *Libertinus klerikus és a pannonhalmi apát perére l. PRT I. 768. o.*

19 „Si quis clericus in patriam istam veniens, alicui episcoporum vel *comitum adhesionem*, et eum dominus suus bene habuerit, et secundum quod cum eo convenit tractaverit, si discedere ab illo volerit, nequaquam discedat, donec prius de iniusticia sibi illata in audientia regis declamaverit.” *Závodszy L.: A Szent István... forrásai.* 161. o.

klerikusként.²⁰ Az általunk említett István klerikus egyenesen első királyunk feleségével, Gizellával az országba jött Kaal-ig vezette vissza őseit, míg a galusnak mondott János klerikus esetében falu- és mellékneve árulja el vallon eredetét. A hospes-klerikus kapcsolatra utal, hogy János fia Pétert a liptói regestrum litteratusnak ismeri,²¹ ami a foglalkozásnak a családban való folytonosságára utal. Ebben az értelemben járhatott Jánosnak is a magister cím.²² A hospes eredet az 1274-es oklevélben említett Mihály klerikus várjobbágy esetében nem zárható ki, mivel néhány évvel korábbi oklevelekből apja nevééről, Wiesk de Horvath (Hont vármegyei falu Selmec mellett) is tudomásunk van.²³ Mihálynak is kijárt a magister titulus, a várjobbágyok között szokatlan módon.²⁴ A bihari várnépek és várjobbágyok Magnus klerikussal szembeni sikeres fellépésének okát is Magnus nem túl régen betelepült (extorris) mivoltában láthatjuk.²⁵ Látható, hogy a hospes jogállású klerikusokat is bevonhatták a királyi vármegye szolgálatába. Ha klerikusi megbízások változatlansága mellett, de várjobbágyként álltak szolgálatban — ami számukra süllyedést jelentett — a szabadság más, alacsonyabb fokát élvezhették csak. Ugyanakkor tudjuk, hogy a hospeseknek lehetőségük volt szabadságuk megtartása mellett is tisztségeket vállalni a várszervezetben.²⁶ Természetesen a királyi birtokszervezethez tartozó klerikusok és a hospes-klerikusok csoportját nem szabad összemenni. A közöttük levő különbség nem csak a plena libertas birtoklásából adódott. Feltehető, hogy a hospesek között lehettek inkább a magasabb szintű képzettséggel rendelkezők, aminek az általuk végzett feladatokban is tükröződnie kellett.

Egy fontos kérdés vár megválaszolásra: mi lehetett a királyi birtokszervezethez tartozó várjobbágyok feladata? Az Árpád-kori várszervezet adminisztrációjára vonatkozó ismereteink igen töredékesek, jobbra egy-egy törvénycikkely, okleveles adat vagy tárgyi emlék nyújt némi információt. Így az ispánok idézőpecsétjéről — amelynek használatát bírói hatáskörük indokolta — Jakubovich Emil kutatásai nyomán tudunk.²⁷ Hasonlóképpen a várispánságok alapvető feladatai közé tartozott az adó begyűjtése; Kálmán I. törvénykönyvének 79. cikkelye kimondottan az ispánokra bízta a szabadok dénárjának beszedését: „Azokat a dénárokat, melyeket Magyarország összes részeiben szednek, mindegyik ispán — pontosan és név szerint megírván az összeget, hogy minden egyes századosi kerületből mennyit szedtek be — (alattvalói közül) bárki által, akivel akarja, küldje fel Esztergomba, Szent Mihály napjáig.”²⁸ Ezt a törvényhelyet már Mezey is a koraközépkori vármegyei igazgatás ritka emlékeként kezelte és kapcsolatba hozta (cikkében Fulco hospes kapcsán) a klerikusok tevékenységével.²⁹ Nem kevésbé jelentős Kumorovitz L. Bernát Kálmán király törvényének 5. fejezete alapján tett megállapítása a comesek capellanusaira és lehetséges szerepükre a pénzügyigazgatásban. Az ispáni, majd később egyéb várak kápolnái, egyházai, bár létükről legtöbbször csak

²⁰ Mezey L.: A latin írás... 7—8. o.

²¹ „Item Petrus litteratus filius Johannis de Olazy”. A Liptói és Turóci Regestrum. 33. o. A magister címre l. Mezey L.: Deákság. 164—164. o.

²² 1278: HOKm VI. 232. o.; Reg. Arg. No. 2928. 1297: ÁUO V. 180. o.; 1299: HOKm VIII. 394. o.

²³ 1270: HOKm I. 44. o. Vö. Bakács István: Hont vármegye Mohács előtt. Bp., 1971. 33., 303—306. o.

²⁴ 1260. ÁUO XI. 481. o.

²⁵ L. a 10. sz. jegyzetet.

²⁶ 1241: HOKm VI. 39. o.

²⁷ Jakubovich E.: I. Endre király törvénybe idéző ércbilloga. = Turul 47 (1933) 56. o. — passim, valamint Szentpétery Imre: Magyar oklevéltan. Bp., 1930. 145—146. o. és Kumorovitz L. B.: Szent László vásártörvénye és Kálmán király pecsétes cartulája. = Athleta Patriae. (Szerk. Mezey L.) Bp., 1980. 92. o.

²⁸ „Singuli comes per quemcumque suorum voluerint denarios, qui per universas Hungarie partes colliguntur, quantum super unoquoque centurionatu fuerit collectum, nominatim sub certo scribentes numero, Strigonium usque ad festum sancti Michaelis mittant.” Závodszy L.: i. m. 193. o.; uo. lásd még 78., 80., 81. fejezeteket.

²⁹ Mezey L.: A latin írás... 7. o.

a régészek ásója nyomán szerzünk tudomást, az esperességekkel együtt válalhattak részt a várszervezetre háruló igazgatási terhekből.³⁰

Véleményünk szerint a példáinkban említett klerikusok helyét — még ha konkrét feladat végzésére nem is találtunk adatot — a várszervezet, és tágabbban a királyi birtokszervezet apparátusában lehet megjelölni, azzal a hangsúlyos különbséggel, hogy ők a betűvetéshez is érthettek valamilyen szinten, azaz litteratusok voltak. A csekély számú említés ellenére szélesebb körű alkalmazásukat bizonyítja, hogy a királyi népek különböző állapotú rétegei között tűnnek föl; kizárólag csak a várjobbágyokhoz nem kapcsolhatóak. Mindezzel kapcsolatban utalhatunk a várszervezet adminisztrációs feladataira, bár hangsúlyozzuk, hogy a következő adatok közvetlenül nem a klerikus várjobbágyokra és udvarnokokra vonatkoznak. Számos alkalommal várjobbágyok, illetve tisztviselők vesznek részt a határjárásokon, birtokba iktatásokon, amelyekről a megbízott ispánnak is jelentést kellett írniuk.³¹ Erre utalhat a királyi oklevelek „in nostra capella” fordulatanak a megjelenése egy ispáni oklevélben (1095—1114)³²; vagy pl. a tatárjárás után a királyi birtokok kiterjedt ellenőrzése és összeírása. Ez időben került sor pl. a pozsonyi vár népeinek az összeírására: ... a pozsonyi vár minden jogát és jogállását személyesen (ti. IV. Béla) rendezte és megújította, minden jobbágy és más bármiféle állapotú emberek, akik a várhoz tartoztak, nevének a királyi regisztrumba foglalásával...³³ Ezt a folyamatot mutatja az ispánok, várnagyok notariusainak a megjelenése is.³⁴ Lehetett feladatuk a seregszemléken is, amelyekről alig van adatunk.³⁵ A hadjáratok idejének az írásbeliségére sokatmondó a lipitói regisztrum egy adata.³⁶ Eszerint János fia Miklós, a királyi hadba szállva, magával vitte okleveleit, hogy a hadjáratban szolgálatai révén a királyi felségtől nemesség szabadságát (libertas nobilitatis) nyerhesse a maga és övéi számára — és így az okleveleit megkívánó pert is halasztani kellett. Nem kevésbé az ispánok feladata volt a hadban vezetésük alatt álló sereg vitéz katonái érdemeinek felterjesztése a királyhoz adomány, vagy a szabadság valamely magasabb foka elnyerése céljából, nemegyszer kifejezetten írásban.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a klerikus várjobbágyokra, udvarnokokra vonatkozó forráshelyek áttekintése a királyi birtokok szervezésének és igazgatásának a gyakorlatához — az egyéb forráshelyek szórványos volta miatt — értékes adalék. Az elnevezésük körüli bizonytalanságot végül is az „officio clericus, conditione iobagio castri; conditione udvarnicus” megfogalmazással lehet megmagyarázni.³⁷

30 *Kumorovitz L. B.*: A középkori magyar „magánjogi” írásbeliség... 7. o. l. még PRT I. 676. o. A Burgkapelle szerepére l. *Naendrup-Reimann, Johanna*: Weltliche und kirchliche Rechtsverhältnisse der mittelalterlichen Burgkapellen. = Die Burgen im deutschen Sprachraum. Ihre rechts- und verfassungsgeschichtliche Bedeutung. I. Sigmaringen, 1976. (Herg. v. Patze, H.) 123—155. o. (Vorträge und Forschungen 19.) A várszervezet feladataira és végrehajtóra l. *Beckhart Ferenc*: A királyi adózás története Magyarországon 1323-ig. Arad, 1908. 25—26. o., 61—62. o.

31 Pl. ÁUO X. 81. o.; CD IV/3. 195. o.; HOKM III. 54. o.; ÁUO XI. 518. o., CD V/2. 104. o.; ÁUO XII. 84. o.

32 ÁUO VI. 71. o.

33 1255: „Quod cum dominus rex tempore renovationis perpetuitatum omnia iura et statum castri Poseniensis ordinasset personaliter et renovasset, nomina omnium iobagionum ac aliorum cujuscunque condicionis hominum ad id castrum pertinencium in tenorem registri regalis concludendo...” ÁUO II. 256. o. Reg. Arp. No. 1042. és l. *Szentpétery I.*: Magyar oklevéltan. 92. o.

34 *Főglein Antal*: A vármegyei notárius. = Levéltári Közlemények 14 (1936) 149. o. Dominicus comes, castellanus de Visegrad notariusára ÁUO IX. 181. o.; *Istványi Géza*: A megyei írásbeliség első korszaka. = Századok 71 (1937) 520—525. o.

35 *Borosy A.*: A királyi várispánságok... 14. o.

36 A Lipitói és Turóczi Regisztrum. 40—41. o.

37 *Mezey L.*: A latin írás... 7. o.